

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДМЕТІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ З КІЛЬКІСНИМ ЗНАЧЕННЯМ

Оксана МАКСИМ'ЮК,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
o.maksymiuk@chnu.edu.ua

SEMANTIC FEATURES OF SUBJECTS-WORD PHRASES WITH QUANTITATIVE MEANING

Oksana MAKSYMIIUK,

Chernivtsy National University named after Yuriy Fed'kovych,
ORCID ID: 0000-0003-1963-6165, Researcher ID: H-4919-2017.

Oksana Maksymiuk. Semantic features of subjects-word phrases with quantitative meaning. The article is devoted to the problem of syntactic connection of words and indecomposable components in the sentence structure. The aim of the research is to characterize the semantic features of subjects expressed by syntactically indivisible phrases with quantitative meaning, as they are most represented in the modern Ukrainian language among syntactically indivisible phrases. **The scientific novelty** of the study is that the conditions and factors of formation of indecomposable components with quantitative are analyzed and their semantic analysis is carried out. **The urgency** of scientific research is due to the need for comprehensive analysis of semantic features of subject-phrases with quantitative ones meaning in the modern Ukrainian language. **Methods and techniques.** Methods were used to solve the tasks component and unctinal analysis of syntactic units. **Conclusions.** We can conclude that syntactically indivisible phrases with quantitative meaning that play the role of subjects in the modern Ukrainian language are diverse in their semantics (there are seven groups: 1) combination of numeral nouns with nouns in the genitive case; 2) subject-phrases with nouns to denote a specific or approximate measure and nouns in the genitive case; 3) subject-phrases with synsemant nouns with the general meaning of excessively large or extremely small number and nouns in the genitive case; 4) objects expressed by combining nouns that have the meaning of totality of living beings, with nouns in the genitive case; 5) subjects expressed by a combination of nouns, which are characterized by the sema of the set to denote an indefinite number of objects, with nouns in the genitive case; 6) subject-phrases with nouns that have the meaning of measure (quantitative volume in the form of the subject) and nouns in the genitive case; 7) subjects expressed by combining nouns with quantitative meaning to denote administrative units united in a certain totality, and nouns in the genitive case) and should be considered as one member of the sentence, because their dismemberment often leads to violation of semantic and grammatical integrity.

Key words: syntactically indivisible phrases, semantically indivisible phrases, subject-phrases with quantitative meaning, numerator nouns, sema totality, synsemantic nouns.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відомо, що синтаксичні позиції в реченні можуть займати не лише однослівні компоненти, а й ті, що виражені позиційно стійкими словосполученнями. Синтаксично зв'язані (нерозкладні) словосполучення, як і синтаксично вільні, будуються за певною структурною схемою, мають граматичне значення (суб'єктне, об'єктне, аппозитивне, комплетивне, обставинне – темпоральне, локальне, каузальне та ін.). Відрізняються вони від синтаксично вільних більшим ступенем семантичної злитості компонентів. Щодо їх типології, то, на жаль, у мовознавстві вона відсутня. Поки що немає і чітких критеріїв їх диференціації. Проте заслуговує на увагу підхід мовознавців до виокремлення типів словосполучень не тільки за морфологічною приналежністю та лексико-граматичним складом, але й за граматичним значенням та за ступенем злитості їх компонентів. Такий підхід запропоновано у працях А. П. Загнітка¹, Г. О. Золотової², Ю. І. Беляєва, Н. Л. Іваницької³ та ін. Учені називають

різну кількість найпоширеніших цілісних словосполучень (кількісно-іменних, займенниково-іменних, займенниково-займенникових, іменниково-іменникових та ін.), проте досі немає спеціального наукового дослідження про позиційно стійкі словосполучення у структурі речення. Проблемність цього питання полягає в тому, що при розгляді словосполучень в синтаксисі аналізують лише так звані вільні словосполучення, тобто одиниці, які становлять семантично-синтаксичні єдності, що складаються з двох і більше повнозначних слів, поєднаних на основі підрядного зв'язку (узгодження, керування, прилягання). У більшості граматичних праць зазначено, що так звані “зв'язані словосполучення” (синтаксично чи фразеологічно зв'язані) не становлять взагалі об'єкта синтаксису.

Попри це проблема синтаксичної зв'язаності слів у позиційно стійких словосполученнях неодноразово привертала увагу дослідників. Так, Л. О. Кадомцева порушує це питання у зв'язку з семантичним ускладненням речення⁴, а Н. Л. Іваницька – у зв'язку з

¹ Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy: Syntaksys [Theoretical grammar of the Ukrainian language: Syntax], Donetsk: DonNU, 2001, 662 p. [in Ukrainian].

² Zolotova G. A. Ocherk funktsional'nogo sintaksisa russkogo yazyka [Essay on the functional syntax of the Russian language], Moskva: Nauka, 1973, 351 p. [in Russian].

³ Ivanyts'ka N. L. Teoretychnyy syntaksys ukrayins'koyi movy. Chastyna I. [Theoretical syntax of the Ukrainian language. Part I], Vinnytsya: Vinnyts'kyi derzhavnyy pedahohichnyy universytet im. M. Kotsyubyns'koho, 2002, 169 p. [in Ukrainian].

⁴ Kadomtseva L. O. Ukrayins'ka mova: Syntaksys prostoho rechennya [Ukrainian language: Simple sentence syntax], Kyiv : Vyshcha shk., 1986, 178 p. [in Ukrainian].

з аналітичними формами членів речення, зараховуючи проблему аналітизму членів речення до найбільш складних проблем синтаксичної теорії⁵.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Особливо підвищився інтерес учених до проблеми синтаксичної зв'язаності слів та нерозкладних компонентів у структурі речення в останні десятиліття ХХ ст. та початку ХХІ ст. у зв'язку з розвитком теорії референційної семантики та ономації (порівняймо праці П. К. Адамця, В. Г. Адмоні, Н. Д. Арутюнової, А. В. Архипова, Т. В. Булигіної, С. А. Крилова, Н. В. Всеволодової, А. М. В'язанкіної, В. Г. Гака, Н. В. Гуїванюк, З. М. Денисенко, Ю. С. Долгов, Н. Л. Іваницької, А. П. Загнітка, М. П. Кочергана, О. С. Кубрякової, І. О. Мельчука, В. М. Ожогана, О. В. Падучевої, В. М. Теллі та ін.). З-поміж багатьох досліджень вирізняються дисертаційні праці М. В. Балко "Семантико-синтаксичні і структурні аспекти цілісних словосполучень сучасної української мови" (Запоріжжя, 2004), в якій здійснено системний опис цілісних словосполучень, описано формально-структурні конститuentні моделі⁶; Л. М. Коваль "Інформативно недостатні слова української мови: семантика, функції" (Київ, 2004), в якій заактуалізовано проблему синсемантичності повнозначних частин мови та виділено деякі тематичні групи слів (в основному дієслів) з послабленою номінативністю, які формують синтаксично нерозкладні словосполучення⁷; Н. М. Попович "Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові" (Київ, 2002), у якому розглянуто функціонування нерозкладних словосполучень, стрижневим компонентом яких виступає числівник як "конкретизатор кількісної визначеності предметів"⁸ та монографія Н. В. Гуїванюк, О. В. Максим'юк "Нерозкладні компоненти у структурі речення", у якій здійснено комплексний аналіз кореферентних співвідношень синтаксично зв'язаних словосполучень, ізофункціональних з однослівними та неоднослівними компонентами у структурі речення⁹.

Отже, питання про вираження членів речення, в тому числі підмета, позиційно стійкими словосполученнями частково знайшло вже висвітлення в лінгвістичній літературі, проте, воно ще потребує детальнішого вивчення.

Серед підметів-словосполучень виділяємо синтаксично неподільні та семантично неподільні. Синтаксично неподільні словосполучення, як правило, бувають трьох різновидів: а) з кількісним значенням; б) з вибірковою значенням і в) зі значенням сумісності. **Мета нашого дослідження** – комплексно охарактеризувати семантичні особливості підметів, виражених синтаксично неподільними

словосполученнями з кількісним значенням, оскільки вони є широко представлені в сучасній українській мові серед синтаксично-неподільних словосполучень.

Актуальність наукової розвідки зумовлена потребою комплексного аналізу семантичних особливостей підметів-словосполучень з кількісним значенням в сучасній українській мові.

Методи й прийоми. Для розв'язання поставлених завдань використані методи компонентного та функційного аналізу синтаксичних одиниць.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше проаналізовано умови й фактори формування нерозкладних компонентів з кількісним значенням у структурі речення та здійснено їх семантичний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кількісні параметри семантики нерозкладних іменникових підметів-словосполучень пов'язані з поняттям власне кількості, збірності та міри. Зокрема, значення власне кількості виражають числівники, а також деякі іменники з відтінком міри, кількості (типу *десяток, сотня* і под.), значення збірності виражають іменники: *група, юрба, зрєя, табун, рїї, отара, гурт, стадо, ватага, колектив, делегація* та ін. Основне предметне значення у нерозкладних словосполученнях з комплетивними відношеннями виражає іменник в родовому відмінку, а головний компонент синтаксично неподільного словосполучення – кількісну ознаку, як-от: *Обабіч на схилах гір розсталися отари кіз та овець* (О. Гончар). *Під дверима регітк, галас, і в хату разом з холодом суне ватага хлопців* (С. Васильченко).

Близькими до кількісно-іменних словосполучень з числівниковим компонентом є іменні словосполучення, в яких головне слово-іменник виражає значення сукупності, міри чи обсягу, типу: *десяток, сотня, трійка, п'ятірка* і под.

Семантична типологія синтаксично неподільних підметів-словосполучень представлена таким чином:

1. Посднання відчислівникових іменників з іменниками у родовому відмінку.

До таких належать посднання відчислівникових іменників, що мають кількісне значення, типу *трійка коней, десяток людей, п'ятірка плотарів, сотня очей* і под. підмети-словосполучення з кількісними іменниками, утвореними від кількісних числівників (типу *десяток, сотня*), рідко означають точно визначене число предметів чи осіб.

Іменник *десяток* є "одиницею рахунку однакових або однотипних предметів, явищ і т. ін., що дорівнює десяти"¹⁰. Напр.: *десяток яєць, десяток гусей, десяток крапців спортсменів* і под. У синтаксично неподільних підметах-словосполученнях фіксуємо частіше живання цього іменника у множині на позначення не точної кількості, а на означення великої кількості кого- чи чого-небудь. Напр.:

⁵ Ivanys'ka N. L. Vplyv spoluchuvannosti povnoznachnykh sliv na utvorennia komponentiv syntaksychnoi struktury rechennya [Influence of combination of full words on the formation of components of the syntactic structure of a sentence], *Movoznavstvo*, 2001, № 3, P. 97–103 [in Ukrainian].

⁶ Ballo M. V. Semantyko-syntaksychni i struktorni aspekty tsilysnykh slovopoluchen' suchasnoyi ukraïns'koyi movy [Semantic-syntactic and structural aspects of integral phrases of the modern Ukrainian language: Author's abstract. dis ... cand. philol. Science.], *Zaporizhzhya*, 2004, 20 p. [in Ukrainian].

⁷ Koval' L. M. Informatyvno nedostatni slova ukraïns'koyi movy: semantyka, funktsiyi: Avtoref. dys... kand. filol. n. [Informatively insufficient words of the Ukrainian language: semantics, functions: Author's abstract. dis ... cand. philol. Science.], *Kyiv*, 2004, 23 p. [in Ukrainian].

⁸ Popovych N. M. Syntaksychna struktura rechen' z chyslivnykovym komponentom u suchasniy ukraïns'kiy movi [Syntactic structure of sentences with a numeral component in the modern Ukrainian language: Abstract. dis ... cand. philol. Science.], *Kyiv*, 2002, 19 p. [in Ukrainian].

⁹ Huvanyuk N. V., Maksymyuk O. V. Nerozkladni komponenty u strukturi rechennya : monohrafiya [Indecomposable components in the sentence structure: monograph], *Chernivtsi: Chernivets'kyi nats. un-t*, 2010, 224 p. [in Ukrainian].

¹⁰ Slovyuk ukraïns'koyi movy: V 11-ty t. [Dictionary of the Ukrainian language: In 11 volumes], *Kyiv: Nauk. dumka*, 1970–1980 [in Ukrainian].

Десятки людей зібралися на майдані. *Майнули в повітрі десятки крил* – і голубина зграя знялася в блакить (О. Довженко).

Одиницею рахунку однакових або однотипних предметів, явищ і т. ін., що дорівнює *ста*, є іменник *сотня* (рідше розм. *сотка*). Напр.: *Сотка грошей* не завадила б зараз (Розм.). У множині іменники *сотня* (*сотка*) виражають дуже велику кількість кого- / чого-небудь. Напр.: *Сотні очей* пристрасно стежили за цим героїчним переходом танків по дну чужої ріки (О. Гончар). ... *І сотня тисяч відьм* полчить на Лису гору (О. Забужко). *Толокою бігли та перехрецивалися сотки ледве [ледве] видних стежечок* (І. Франко).

На відміну від іменників *десяток* (*десятки*), *сотня* (*сотка*) іменник *п'ятірка* може означати точну кількість – “групу з п'яти чоловік, тварин, предметів”¹¹. Напр.: *П'яна п'ятірка запорожців* очікувала на знак від Тараса (О. Довженко).

Те саме значення характерне і для іменника *трійка*, що сполучається з родовим відмінком, утворюючи синтаксично неподільне словосполучення з кількісним значенням, напр.: *Прикрашена квітами й дзвінками, трійка коней* птицею мчала (А. Головка).

2. Підмети-словосполучення з іменниками на позначення конкретної чи приблизної міри та іменниками в родовому відмінку.

Їх формують іменники, що утворюють систему мір довжини, ваги чи об'єму чогось: *метр, кубометр, кілометр, грам, міліграм, кілограм, літр, декалітр, центнер, тонна, літр, гектар, лікоть* (старовинна міра довжини, приблизно в півметра), *пуд, око* (одиниця ваги, що приблизно дорівнює 1,2 кг.), *десятина, чверть, четвертина, копа* (одиниця лічби, що дорівнює 60), *пасмо* (певна кількість ниток, прядива), *фунт* (міра ваги, що дорівнює 409,5 г), *корець, половина, третина, морг* (міра землі, що дорівнює 0,56 га), *півміток* (міра пражі, що дорівнює половині мітка, тобто 20-30 пас-мам), *міток, мірка* та ін., яким властива обов'язкова сполучуваність з іменниками зі значенням речовини, матеріалу, продуктів харчування, певної площі тощо.

У сполученні з іменниками назвами конкретних предметів чи речовин вони утворюють нерозкладні словосполучення типу: *кілограм яблук, кіло картоплі, літр молока, гектар поля, лікоть полотна, пуд пшениці, метр ситцю, кілометр віддалі, десятина землі, чверть заробленого, четвертина доходів, копа яєць, мірка зерна, чисниця пряжі, півміток пряжі, корець муки, фунт горошку, п'ядь хвороби*. Напр.: *Око горілки* вже стояло у Семена на столі (М. Коцюбинський). *Площа в кілька гектарів була вкрита важкими гронами винограду до самої землі* (О. Гончар). *Та тільки лютої хвороби п'ядь* Без жалю поламала веснам крила (Н. Царук).

3. Підмети-словосполучення з синсемантичними іменниками з загальним значенням надмірно великої кількості чи надзвичайно малої кількості та іменниками в родовому відмінку, як-от: *море, океан, тьма, ліс, хмара, лавина, маса, куча, купа, купка, доля, злива, потік, крапля, краплина, клаттик, уламок, имат, ковток, кавалок, жменя, жменька (жмїнька), кусок, кусень, кусник, кулак, кулачок, дециця, частка, частина, крихта, щіпка, решта, дрібок* та

ін.

Ці інформативно недостатні іменники набули виразної квалітативної семантики в результаті метафоричного переосмислення. Сполучаючись з іменниками конкретного чи абстрактного значення в родовому відмінку, вони утворюють синтаксично-неподільні словосполучення зі значенням великої (подекуди надмірної) кількості на зразок: *море справ, океан турбот, тьма роботи, ліс рук, хмара ворогів, лавина гніву, купа справ, купка зошитів, купа скель, маса дівори, злива оплесків* і под., або ж невеликої кількості (надмірно малої) *краплина щастя, ковток повітря*. Іменники *жменька друзів, дрібок солі, кулак зерна, кулачок муки, крихта хліба, окрасць паляниці, грудка землі, крихта землі* мають значення об'єму, що відповідає семантиці іменника.

Іменник “*купа*” означає “велику кількість чого-небудь складеного, зсипаного горою в одному місці”¹². Напр.: *По всій улиці коло кожного двора лежали купи соломи та стриміли кулі* (І. Нечуй-Левицький).

Іменник “*злива*” у переносному значенні також вживається для позначення “великої кількості чого-небудь такого, що падає, сиплеться і т. ін. безперервним потоком”¹³. *Злива куль* поливала ворога знову і знову (З часопису). *Злива почуттів* вмить огорнула її (Ліубко Дашвар).

Іменник “*хмара*” у переносному значенні позначає “велику кількість, безліч, масу кого-, чого-небудь”¹⁴: *Ціла хмара довгих стрічок* посипалась з стіни на плечі, на груди, на руки (І. Нечуй-Левицький). *З гори аж до греблі суне поволі хмара народу* (М. Коцюбинський). Зі значенням “суцільної маси” іменник “*хмара*” сполучається з іменниками, що означають “клуби летючих частинок”: *Хмара куряви з-під борін засипала його сивий чупер на голові і на грудях* (В. Стефанік).

Іменник “*море*” у переносному значенні означає “велику кількість чогось”¹⁵ і поєднується з іменниками конкретної чи абстрактної семантики. Напр.: *Червоною ціле море колосків пшениці* (М. Коцюбинський). *Море сміху, море гомону-гумору* (С. Васильченко). Це ж значення має і іменник “*маса*”, що означає безліч предметів або “велику сукупність людей”¹⁶. Напр.: *Навколо трибуни стояла маса дівори, вдягнутої як попало* (О. Довженко).

Іменник “*лавин*” у переносному вживанні так само має квалітативне значення “великої кількості, сукупності кого-, чого-небудь, що нестримно рухається суцільною масою”¹⁷. Напр.: *Бренькнули ті ноти й покотились разом вниз лавини звуків* (М. Коцюбинський).

4. Підмети, виражені сполученням іменників, що мають значення сукупності живих істот, з іменниками у родовому відмінку

Виділяємо іменники типу *валка, ватага, вервиця, вервечка, горстка (горсточ-ка), громада (громадка), група, гурт, гурток, загін, зграя, кагал, клас, коло-на, коло, колода (комплект), комплект, натовп, низка, орава, отара, пара, пачка, полк, рій, рота, ряд, союз, спілка, стадо, стая, стайка, сніп, табун, табунець, череда, юрба, юрма* та ін., що утворюють нерозкладні словосполучення: *пара коней, табун овець, череда корів, зграя птахів, група учнів, горстка друзів, гурт молодиків, рій бджіл, ключ журавлів, юрба малюків, стая (стай-ка) горобців, спілка журналістів* та ін.

¹¹ Ibidem, VIII, P. 423.

¹² Ibidem, IV, P. 400.

¹³ Ibidem, III, P. 589.

¹⁴ Ibidem, XI, P. 93.

¹⁵ Ibidem, IV, P. 423.

¹⁶ Ibidem, IV, P. 636.

¹⁷ Ibidem, IV, P. 429.

Іменникам цієї групи характерне значення “сукупності, цілісності, об’єднання” предметів чи осіб, тому вони доповнюються родовим відмінком, що називає ці предмети чи особи. Наприклад, іменник *валка* означає “окрему групу підвід з вантажем, що перевозяться кудись” або “групу людей, підвід, машин і т. ін., які рухаються одне за одним або стоять в одному ряду”¹⁸. Напр.: ...*Зрідка стиха підходить скорий. Тоді вливається нова валка людей* (І. Багрянний).

Іменник *ватага* означає “велику групу людей, юрбу, товариство”¹⁹, хоч можуть вживатися щодо іменників і в переносному значенні, як-от: *Неба півколо та жовтий шкільного городу ромбoid, пліт із широких делін, кілька зелених смерек, с’юксів ватага малих і завятих розігріла бої, тинь уподовж деревин, від баркана вперек* (Б.-І. Антонич).

Синонімічними є іменники *група*, *гурт* (*гурток* – невеликий гурт), *громада*, *громадка*, що поєднуються з іменниками – назвами осіб. Напр.: *Група неокласиків – організаційно неформлена, напрямкова група письменників, куди входили визначні майстри слова* (І. Багрянний). *Остеронь сидів на колодах під вербами гурток дівчат і хлопців* (Олена Пчілка). *Громадка хлопців простувала теж до волості...* (Леся Українка).

Також вказує на значну кількість чи сукупність когось, чого-небудь і іменник *юрма*, що в основному сполучається з іменниками *народ*, *люди*, утворюючи аналітичні сполуки типу *юрма народу*, *юрма людей*. Напр.: *З усіх кінців міста ідуть чорні юрми людей, замучених війною і горем* (М. Зарудний). Паралельно зі словом *юрма* фіксуємо і форму *гурма* та *юрба*: *На подвір’ї стояла гурма людей* (В. Стефаник). ...*І байдуужа, як їх об’єктиви, проходить туристів юрба* (О. Забужко).

Іменник *зрєя* означає “групу птахів, тварин, риб і т.ін., які тримаються разом”²⁰. Напр.: *На дзвіниці воркують зрєй галубів* (У. Самчук). У переносному значенні (із відтінком зневажливості) може поєднуватися і з назвами людей, як-от: *На бистрому Дунаї полягли фашистські зрєй* (Нар. тв.), тобто *зрєй фашистів*.

Іменник *колона* має 3-поміж значень і таке: “група людей чи предметів (*тракторів*, *танків* і т.ін.), які розміщені або рухаються витягнутою лінією, ряд за рядом”²¹. Напр.: *Довга колона машин мчала великим шляхом* (В. Собко).

Іменник *орава* належить до розмовної лексики і означає “великий гурт людей, юрбу, натовп”²². Наприклад: *Ціла орава кінних стражників гасала по ярмарку* (А. Головка). *О, Йосипе! – не так, О, Йосипе кривавий!! І ще не так. Ах, Боже мій, – словник!.. Гай-гай, нема епітета, – один десь був і зник, перевела одописальників орава, – В запамороченні взяла І перевела Стерв’ятника в орла* (І. Багрянний).

Слово *отара* має значення “великий гурт овець, кіз”²³. Напр.: *Обабіч по схилах гір розсипалися отари кіз та овець* (О. Гончар). У переносному значенні з відтінком зневажливості іменник *отара* може сполучатися з назвами осіб, означаючи “безладний гурт людей, натовп, юрба”, наприклад: *Отара напасників все ближче приближалася до Праскіци, і вона пустилась навтьоки* (М. Коцюбинський)²⁴.

У первинному значенні слово *рій* означає “сім’ю бджіл або інших подібних комах, які з маткою утворюють певну групу”²⁵. Напр.: *Рій червоних і зелених комашок чудним сліпучим павутиннячком поплив перед ним* (А. Любченко). ...*І по всьому тілу ніби рій комашок. З холоду – в жар. З жароти – в холод* (А. Любченко). У фактичному матеріалі фіксуємо нерозкладні підмети-словосполучення з цим словом, вжитим у переносному значенні: “велика кількість, дуже багато когось чого-небудь”²⁶. Напр.: *Одна гарна жінка... поскакала на молодім пів дикім коні до прочих. За нею мчався, так само шалено, рій молодих хлопців* (О. Кобилянська). *На лавці в тіні молодець... Думає: “В нас також весна, Гудуть хрущів рої, дівчат розбуджують зі сна Співучі солов’ї”* (Б. Лепкий). *Чи це рої під-пільницьких стилетів Різблять поверх життів словесний тес?* (О. Забужко).

Іменники *стадо* і *табун* вживаються в подібних значеннях, переважно означають “групу тварин (переважно одного виду, віку і т.ін.), об’єднаних з певною господарською метою”²⁷. Напр.: *Перебігли росами дикозриві коні, а за ними стоголосі табуни людей* (А. Любченко).

5. **Підмети**, виражені сполученням іменників, яким властива сема *сукупності* на позначення невизначеної кількості предметів, з іменниками у родовому відмінку, яким так само властива сема *сукупності*.

Виділяємо нерозкладні сполучення з іменниками *ряд*, *низка*, *пачка*, *вервечка*, *вервиця*, *колода* (*комплект*), *комплект*, *набір*, *в’язка*, *в’язанка*, *в’язочка*, *горстка*, *жмут*, *пакля*, *пучок*, *пучечок*, *пучка*, *пригоріца*, *жменя*, *кетяг*, *букет*, *оберемок*, *сніп*, *китиця*, *низка*, *низочка*, *ряд*, *пасмо* тощо, їм так само властива сема “сукупності”. Їх послаблена номінативність доповнюється в основному за рахунок лексичної сполучуваності з назвами предметів та понять, наприклад: *ряд предметів*, *низка статей*, *вервиця днів*, *колода карт*, *комплект листівок*, *пачка цигарок*, *коробка сірників*, *набір інструментів*, *вервечка подій* і под.

Іменник *горстка* (зменшено-пестливе *горсточка*) означає також у переносному значенні “невелику кількість когось, чого-небудь” (напр.: *горстка друзів*), проте у прямому значенні воно більше поширене і означає “невеликий пучок чого-небудь, жмут”²⁸, а тому ми зараховуємо його до іншої групи іменників послабленої номінативності, а саме тих, що, крім семи “сукупності”, мають ще сему “квантитативності”.

Іменники *в’язка*, *в’язочка*, *в’язанка*, *жмут*, *пучок*, *оберемок* та ін. є синонімічними, проте мають різну сполучуваність. *В’язка солом* так і залишилась *стояти біля зрубки* (Гр.Тютюнник). *Тут [на ярмарку] ворохи солодких пряників-медовиків, в’язки бубликів, гора й груд* *горіхів, сухих грушок купи й кучі сластьон...* (Марко Вовчок).

Наприклад, іменник *жмут* означає “невелику в’язку чого-небудь, пучок”²⁹. Напр.: *Жмут колішевого й березового пруття, різні залізя залишилися біля Антонового паркан* (С. Скляренко). Сполучається іменник *жмут* і на позначення “однорідних предметів, складених разом, часто не зовсім акуратно”³⁰. Наприклад: *Жмут грошей лежав у Рудого*

¹⁸ Ibidem, I, P. 285.

¹⁹ Ibidem, I, P. 296.

²⁰ Ibidem, III, P. 523.

²¹ Ibidem, IV, P. 230.

²² Ibidem, V, P. 736.

²³ Ibidem, V, P. 802.

²⁴ Ibidem, V, P. 802.

²⁵ Ibidem, VIII, P. 573.

²⁶ Ibidem, VIII, P. 573.

²⁷ Ibidem, IX, P. 736.

²⁸ Ibidem, II, P. 138.

²⁹ Ibidem, II, P. 538.

³⁰ Ibidem, II, P. 538.

Гната в боковій кишені (І. Багрянний).

Іменник *низка* у прямому значенні означає “нанизані на нитку, мотуз-ку, дротину і т.ін. однорідні предмети”³¹. Напр.: **Низки червоного перцю скрізь висять** (І. Нечуй-Левицький). Проте частіше цей іменник фіксуємо у переносному вживанні на позначення певної сукупності предме-тів, явищ і т.ін., розташованих послідовно один за одним, наприклад: *Далеко на озері, з-за очеретів, виринула під проміння низка човників* (С. Васильченко). *Зерайна низочка думок обірвалась* (А. Любченко).

Іменник *оберемок* (зменшено-пестливе *оберемочок*) має певний відтінок міри кількості. Він означає “таку кількість чого-небудь, звичайно однорідного, яку можна обхопити, взяти рукою, руками”³². Напр: **Оберемочок зеле-нини випорснув у неї [жінки] з рук** (А. Любченко). У переносному значенні іменник “*оберемок*” має сему великої кількості чого-небудь, порівняймо: *Цілий оберемок творів Кравченка лежав на столі* (М. Коцюбинський). *Столик, ліжка, оберемок шкільних книжок стояли в коморі* (С. Васильченко).

Іменник *пучок* так само означає “в’язку однорідних предметів”³³. Порівняймо: *На столі з-під рушника виглядає життій хліб, дерев’яна сільничка, а рядом з ними темніє пучок свіжих кучерявих польових волошок* (С. Васильченко).

Надзвичайно поширені у фактичному матеріалі підмети, виражені нерозкладним словоспо-лученням з іменником послабленої номінативності *ряд* (зменшено-пестливе *рядок*). Як зазначено у “Словнику української мови”, цей іменник означає “сукупність однорідних предметів або живих істот, розташованих одне поруч з одним, одне за одним, витягнутих в одну лінію”³⁴. Майже завжди він сполучається з іменниками в родовому відмінку, становлячи з ними синтаксично нерозкладні словосполучення (типу *ряди повстанців, ряди арештантів, ряд будинків, ряд бочок, ряд гір, ряд малюнків, ряд акацій, ряд згадок, рядочок тополь* тощо). Напр.: *Потягнулись угору рядочки тендітних тополь* (М. Зарудний). *Параскіца раптом зупинилась. В голові блискавкою промайнув цілий ряд згадок, окремих фактів з останнього часу, не зрозумілих досі і разом освітлених одним словом “відьма”* (М. Коцюбинський).

Рідше у фактичному матеріалі фіксуємо приклади зі словами *повінь, океан, струя, потік, калюжа* та ін., які у прямому значенні є інформативно достатніми та автосемантичними, а у переносному вживанні виявляють сему квантитативності, яка має вияв “надмірної кількості” (типу *повінь квіток, повінь слів, океан бажань, струя звуку*). Напр.: *Море пожовклого листя, Повінь зів’ялих квіток...* (Б. Лепкий). *Струя звуків, сама одинока, плила одностайним бренькотом своїм невпинно через оце море в безвісті* (О. Кобилянська).

Значення великої кількості має також іменник у множині “*гори*”, вжитий у переносному значенні, напр.: *А тут лежали ще гори пнів, ще тисячі й тисячі лежали там, дома, ще й на вершинах гір* (О. Кобилянська).

6. Підмети-словосполучення з іменниками, що мають значення міри (кількісного об’єму за формою предмета) та іменниками у родовому відмінку.

Іменники, що позначають посуд чи інші предмети побуту, одночасно означають і кількість напою, рідини, речовини чи ін. продуктів харчування, ліків тощо, позначені іменником у родовому відмінку, як-от: *ложка дьогтю, бочка*

меду, ложка цукру, черпак борщу, миска каші, тарілка супу, відро риби, склянка чаю, келишок горілки, чашка молока, горнятко кави, кухоль води, цебро води, кужлик квасу, банка огірків, горщик голубців, ковпачок ліків, пляшка вина, бутель соку, кошик грибів, гелетка жита, машина дров, віз соломи, корито слив, мішок муки, квіти вина.

У реченні такі словосполучення займають позицію одного члена речення аналітичної будови, як-от: *Карафка білого вина була в Йона у коморі* (М. Коцюбинський). *Біля хижі почулись швидкі кроки. Цебро води уже було під порогом* (С. Складаренко). *Я, – каже, – приховала, щоб ніхто не подумав... – Під берізою стоїть кужлик молока* (А. Любченко). Фіксуємо і приклади такого типу зі словом *зрада* у переносному значенні: *“Кварта зради” була таки трохи пересолена, раз ніхто за мною досі не з’являвся* (А. Любченко). *Ложка води не завадила б йому там, певно* (Ірина Вільде). *Навіть ложка супу була не під силу Дарці* (Ірина Вільде). Безперечно, такі іменникові сполучення можуть мати і власне кількісний компонент (числівниковий), як-от: – *Що то буде з тією жінкою? Ото, людоньки мої, тільки кілька ложок молока помагають їй жити* (У. Самчук).

7. Підмети, виражені сполученням іменників із квантитативним значенням на позначення адміністративних одиниць, об’єднаних у певну сукупність та іменників у родовому відмінку.

Позицію синтаксично незалежного компонента нерозкладного словосполучення можуть займати також іменники з більш абстрактним, узагальненим квантитативним значенням для позначення предметів та понять, об’єднаних у певну сукупність типу *мережа, сітка, система, блок, об’єднання, корпорація* тощо (як-от: *мережа шкіл, сітка годин, система дошкільних закладів, корпорація держав, блок організації, об’єднання країн*). Особливо продуктивні такі словосполучення у публіцистичному стилі, у мові засобів масової інформації. Напр.: *Система дошкільних закладів потребує серйозних реформ* (З часопису). *Мережа шкіл цьогоріч не відновить свою роботу в режимі офлайн, оскільки зазнала серйозних руйнувань* (З просторів інтернету).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши фактичний матеріал, можемо зробити висновок, що синтаксично-неподільні словосполучення з кількісним значенням, які виконують роль підметів в сучасній українській мові різноманітні за своєю семантикою (виділили сім груп: 1) поєднання відчислівникових іменників з іменниками у родо-вому відмінку; 2) підмети-словосполучення з іменниками на позначення конкретної чи приблизної міри та іменниками в родовому відмінку; 3) підмети-словосполучення з синсемантичними іменниками з загальним значенням надмірно великої кількості чи надзвичайно малої кількості та іменниками в родовому відмінку; 4) підмети, виражені сполученням іменників, що мають значення сукупності живих істот, з іменниками у родовому відмінку; 5) підмети, виражені сполученням іменників, яким властива сема *сукупності* на позначення невизначеної кількості предметів, з іменниками у родовому відмінку; 6) підмети-словосполучення з іменниками, що мають значення міри (кількісного об’єму за формою предмета) та іменниками у родовому відмінку; 7) підмети, виражені сполученням іменників із квантитативним значенням на позначення адміністративних одиниць,

³¹ Ibidem, V, P. 411.

³² Ibidem, V, P. 489.

³³ Ibidem, VIII, P. 411.

³⁴ Ibidem, VIII, P. 922.

об'єднаних у певну сукупність, та іменниками у родовому відмінку) і їх варто розглядати як один член речення, бо розчленування їх часто призводить до порушення смислової та граматичної цілісності. Перспективи нашого дослідження вбачаємо в подальшому дослідженні семантики нерозкладних компонентів у структурі речення та глибшому проникненні в суть синтаксичних зв'язків між словами, а також виявленні випадків їх видозміни у структурі речення.

Максим'юк Оксана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Після захисту кандидатської дисертації “Кореферентність нерозкладних компонентів у структурі речення” зі спеціальності 10.02.01. – українська мова продовжує дослідження в галузі синтаксичної номінації, методики викладання української мови та викладання української мови

як іноземної. Автор та співавтор близько 60 наукових та навчально-методичних праць, з-поміж яких 2 монографії та 7 посібників.

Maksymiyuk Oksana – PhD of Philology, Professor, Associate Professor of Department of modern Ukrainian language of Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University. After the defendind of the dissertation “Co-referenc of stable components in the structure of the sentence” in the specialty 10.02.01. - Ukrainian language keeps on researchings in the field of syntactical nomination, methodology of teaching Ukrainian language as a professional and Ukrainian as foreign language. She is an author and co-author of about 60 scientific and educational works, including 2 monographs and 7 manuals.

Received: 07.05.2022

Advance Access Published: June, 2022

© O. Maksymiyuk, 2022